

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА  
ИЛМИЙ-ТЕХНИК ВА  
ИННОВАЦИОН ТАРАҚҚИЁТ  
МУАММОЛАРИ

|                                                                                                               |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Н.Курбонова. Спорт жамоасида мураббийнинг ўрни .....                                                          | 195 |
| М.Пирматов. Актёр маҳоратини шакллантиришда диққат маншқлари муҳим омил сифатида .....                        | 199 |
| Т.Т.Седых. О фольклорных истоках узбекского этноджаза .....                                                   | 201 |
| С.Ч.Аманмурадова. К вопросу об эстетическом воспитании в хореографическом вузе. ....                          | 204 |
| Б.Юлдошев. Шарқ алломалари ёш авлодни илм олиши ҳақида ..                                                     | 208 |
| Ш.Ч.Аманмурадов. Звуковой дизайн .....                                                                        | 210 |
| Д.Қосимова, Д.Султонова. Ёш авлодни ривожлантиришда акмеологик қарашлар .....                                 | 214 |
| Н.Алижопова. Урбанизация шароитида маданият муассасаларининг ўрни ва роли .....                               | 217 |
| А.В.Хмыров. Использование звуковых и акустических эффектов в театральной звукорежиссуре .....                 | 220 |
| Н.Худойкулова. "Чолгу ижрочилиги" дарсларида талабаларнинг ижодий тафаккурини шакллантириш .....              | 223 |
| Ш.Усмонов. Пластиканинг актёр маҳоратидаги роли .....                                                         | 227 |
| Д.Шомуродова, Д.Ҳамидова. Инглиз тилидаги об-ҳаво билан боғлиқ фразеологик бирикмаларнинг таржимаси .....     | 231 |
| Н.Ж.Исакулова. Табиат ва коинотга оид билим ва урф-одатларни фанлар алоқадорлигида сингдириш масалалари ..... | 233 |
| О.Ахмедова. Номоддий маданий мерос намуналарини оркали ёшларни ватанга муҳаббат руҳида тарбиялаш .....        | 236 |
| Б.Юсунов. Мусиқа санъати соҳасида ахборот технологияларини қўлланилиши .....                                  | 240 |
| Ў.Расулов. Самовий оҳанглар ижодкори .....                                                                    | 245 |
| Х.Бердиев. Ўзбек халқ мусиқа санъатининг инсон ҳаётида тутган ўрни .....                                      | 249 |
| Ж.Абдурахмонов. Мақомларнинг ўзбек халқи эстетик маданиятидаги аҳамияти .....                                 | 254 |
| Р.Абдуллаев. Анъанавий хонандалик меросимизга назар .....                                                     | 259 |

|                                                                                                                                      |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| М.Мамиров. Қўшиқ куйлашда ҳамоҳангликка эришиш йўллари .....                                                                         | 263 |
| Ш.Ҳаққулов. Ўзбекистонда мустақиллик йилларидаги мусикий таълим .....                                                                | 268 |
| К.Тoshmatova. Musiqa san'ati nomoddiy madaniy merosning ajralmas tarkibiy qismlaridan biridir .....                                  | 272 |
| S.Abdusattorova. Kompozitor Alisher Ikromov ijodida talqin va ijro .....                                                             | 275 |
| Г.Абдуллоева. Номоддий маданий мерос бўйича мутахассислар малакасини оширишда масофавий электрон ўқитиш масалалари .....             | 277 |
| Г.Арипова. The ways of forming spiritual enlightenment of youth .....                                                                | 282 |
| Д.Мирсаидова. Келажак авлод тарбиясида кино ва телевидение .....                                                                     | 284 |
| Г.Юсупова. Роль звукорежиссёра кино и телевидения в развитии искусства Узбекистана .....                                             | 290 |
| К. Хидирова. Хужжатли кино даргаси .....                                                                                             | 294 |
| О.Давлатов. Ёшларда миллий мафкуравий иммунитетни шакллантиришда таълим-тарбиянинг роли .....                                        | 297 |
| М.Абдуллаева, Н.Маткаримова. Ёшларда маънавий тарбиясининг шаклланишида сахна асарининг ва сахнавий образнинг моҳияти .....          | 302 |
| Н.Тугова. О некоторых аспектах обучения немецкому языку как второму иностранному языку(на базе английского) в неязыковых вузах ..... | 305 |
| С.Давлатов. Ўзбек анъана ва маросимларини худудий ўрганиш масалалари .....                                                           | 308 |
| SH.Muhammadiev, O.Qoraboev. Nomoddiy madaniy merosimizda teatr san'atining o'рни .....                                               | 314 |
| Ш.Мухаммадиев, М.Ҳоликов. Мустақиллик йилларида кино ва театр тарақиёти .....                                                        | 317 |
| Х.Қобилов. Актёр ва сахна декорацияси .....                                                                                          | 319 |

мавжуд ФБ лар киради. Бундай ФБлар маъноси яқин бўлса ҳам, лекин ички тузилишининг образлилик характери ўзгача бўлади. Бу каби эквивалентлар нисбий фразеологик эквивалентлар деб юритилади. Аслиятдаги ФБлардан улар баъзи жиҳатлари билан фарқланади: бошқа синонимик бирикмалар, шаклда жузъий ўзгаришлар, синтактик тузилишда ноўхашликлар, морфологик боғланишда ўзгаришлар ва ҳоказо. Қолган жиҳатлари билан уларнинг таржима қилинаётган ФБлардан фарқи йўқ. Масалан,

Eng.: *To catch a wind in a net*-ўзб. барча ҳаракатлар шамолга учди;

Eng.: *Rain or shine*; -ўзб. Дўл ёқса ҳам; -рус. При любых условиях;

Нихоят, учинчи, энг кўп сонли гуруҳга эквивалентсиз фразеологизмлар киради. Уларни таржима қилишда нофразеологик усул қўлланилади. Нофразеологик таржимада ФБни фразеологик эмас, лексик воситалар билан ўгирилади. Бу усул ҳеч қандай эквивалент ёки аналог топиш имконияти йўқ ҳолатларда қўлланилади. Бундай таржимани тўлақонли таржима деб бўлмайди, гарчанд контекст эъвазига мазмун бирлиги сақланса ҳам, таржимада баъзи йўқотишлар (образлилик, таъсирчанлик) содир бўлади. Шу бонс таржимолар бу усулга жуда кам мурожаат этадилар.

ФБнинг тўлиқ семантик — стилистик, экспрессив — эмоционал ифодасини беришнинг яна бир усули *калька*, яъни сўзма — сўз таржима қилиш усули мавжуд. Калька усули билан таржима қилиш учун ФБнинг умумий маъноси билан унинг қисмлари маъноси ўртасида старли боғлиқлик бўлишини тақозо этади. Бунда сўзма-сўз таржима қилиш усули ФБнинг асл маъносини китобхонга тўлиқ етказиб берган тақдирда калька усули қўлланилади. Калька йўли билан таржима қилиш усулини фразеологик бирикмалар, мақол ва маталалар, идеома, афоризмларни таржима қилишда қўллаш мумкин. Қуйида фразеологик бирикмалар мисолида калька йўли билан таржима қилиш усулини кўрамиз: *Fair-weather friends* ФБсининг ўзбек ва рус тилидаги таржимаси қуйидагича: “ишониб бўлмайдиган дўстлар” ёки “ненадёжные друзья”. Бу ФБнинг келиб чиқиши Буюк Британияда об-ҳавонинг тез-тез ўзгариб туриши билан боғлиқ.

*Raining cats and dogs* ФБси ўзбек тилига “Ёмғир челақлаб қуймоқда” рус тилига эса “Льет, как из ведра” сифатида таржима

қилинади. Бунинг маъноси шуки, шунчалик қаттиқ ёмғир ёгмоқдаки, ҳатто мушук ва кучуқларга ҳам бекинишга жой йўқ. Инглиз тилининг американча вариантыдан британ вариантига бир қанча ФБлар кириб келган. Бунга ягона тил доирасида кузатиётган ҳодиса деб қаралади. Бу ўзлаштирмалар шундай сингиб кетганки, кейинчалик инглиз лугатларида бундай иборалардан сўнг уларнинг инглиз тилининг американча вариантыдан кириб келганлиги тўғрисида белги қўйилмайдиган бўлибди. Мана шундай «американизм»ларга, масалан, қуйидаги ибора киради: *a red cent*; рус. *медный грош*; ўзб. *сарик чақа*. Шунга ўхшаш американча фразеологизмларни ҳақиқий инглизча ибора деб қабул қилишимиз мумкин. Уларнинг американизмлар эканлигини лексикографик маълумотларга асосланиб ҳамда манбаларни таҳлил қилиш йўли билан исботлаш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Кунин А. Английские идиоматические выражения. - М., 1934. - 96 б.
2. Саломов Ф. Таржима назарияси асослари. -Т.: Ўқитувчи, 1983. -232 б.
3. Мусаев Қ. Таржима назарияси асослари. -Т.: Фан, 2005. - 352 б.

## ТАБИАТ ВА ҚОИНОТГА ОИД БИЛИМ ВА УРФ-ОДАТЛАРНИ ФАҢЛАР АЛОҚАДОРЛИГИДА СИНГДИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Н.Ж.Исакулова, ЎзДЖТУ доценти

Бугунги кун ўрганувчи — билим олувчини бирор фан асосларига қизиқтириш мураккаб дидактик жараён ҳисобланиб, ўқитувчидан таълим жараёнини ташкил қилиш масалаларида катта психологик ва педагогик билим, кўникма ва малакаларни талаб этади. Таълим жараёнида қизикарли вазиятларни вужудга келтириш салоҳияти старли бўлиб, фанлар алоқадорлигидан фойдаланиб, таълимни лойиҳалаштириш ўз самарасини беради. Таълим жараёнида *интеграция* ва *фанларaro алоқадорлик хусусияти* қуйидагиларда ўз ифодасини топади:

— оламни ўрганишда — фанлар *ҳаракати* тушунчаси, яъни табиатни ўрганиётганда физика, кимё, ботаника ва бошқа фанлар

ҳаракатланади, бу фанларни эса бошқа бир фан ҳаракатлантиради. Бундай ҳаракат заنجирининг ниҳояси йўқ; интеграцияда фанлар ҳаракати яхлитлик асосида ҳаракатланади;

- фанда *сабаб* тушунчаси билан изоҳланади. Бир фан иккинчи бир фан шаклланишига сабаб бўлади; интеграцияда эса фан шаклланишига эмас, балки бирлашиши сабаб бўлади;

- фанлар *турли даражада* эканлиги билан белгиланади. Масалан, фан кўпроқ ёки камроқ даражада мукамаллиги, асосли ва самаралиги билан бир-биридан фарқланади; интеграцияда яхлитлик даражаси муҳим ҳисобланади;

- табиат *тартиб қоидалари* билан изоҳланади. Яъни табиат табиий, ижтимоий, аниқ асосларини ўрганишда фан туркумларига ажратилади; интеграцияда фан яхлитлиги эътиборга олинади.

Таълим жараёнида *фанлар алоқадорлигининг аҳамияти* куйидагилардан иборат:

- таълим жараёнини ташкил этишда оптимал йўл;
- машғулот муаммоси бир неча фанлар алоқадорлигида ўрганилади;

- дарс мавзусига турли фанлар ёндашади;
- дарснинг қизиқарли томони кучаяди;
- тингловчи бир машғулот давомида ўзлаштирилган ахборотлар кўлами кенгаяди;

- турли фанлар юзасидан хулоса чиқариш имкони шаклланади;
- мустақил фикрлашни амалга оширади [3; 147].

Таълим жараёнида *фанлараро алоқадорлик* бир фан мисолида ўзаро яқин бўлган мавзуларнинг яқинланиши, бир мавзу юзасидан фанларнинг ўзаро боғланиши, бир муаммо юзасидан фан туркумларининг боғланиши, масаланинг айнан ўқув режа ва дастурга мос бўлиши, таълим жараёнининг шакллантирувчи шакллари асосида назарий билимларни амалда қўллашда ўз ифодасини топади. Демак, таълим сифатини оширишда фанлараро алоқадорлик педагогик муаммо, принцип, метод, муҳим самарали восита бўлиб хизмат қилади. Интеграция эса жараён сифатида намоён бўлади. Бизга маълумки, номоддий маданий мерос ўзлигини намоён этишнинг оғзаки анъаналари ва шакллари, ижро санъати, жамиятнинг урф-одатлари, маросимлари, байрамлари, табиат ва коинотга оид билим ва урф-одатлар ҳамда анъанавий ҳунармандчилик билан боғлиқ билим ва кўникмаларда намоён

бўлади [1].

*Табиат ва коинотга оид билим ва урф-одатлар* йўналиши инсониятнинг табиат ва коинот билан уйғунлигини таъминлаш борасидаги билим ва малакаларни ўз ичига олади. Анъанавий халқ тақвимлари, куннинг ботишига қараб келгуси куннинг қандай келишини айтиб бериш, ойнинг туришига қараб кейинги ойнинг тахминий об-ҳавосини аниқлаш, ҳайвонлар ҳаракати орқали содир бўладиган воқеаларни башорат қилиш, қудуқ қазини ўрни ёки иморат қуриш жойини аниқлаш, касблар билан боғлиқ анъанавий билим ва кўникмалар (миллий сартарошлиқ, анъанавий табибчилик, иморатсозлик, мироблик), пазапдачилик йўналишларида турли хил миллий таомларни тайёрлаш услублари (тандир кабоб, гилминди, чўпчима, ҳижжон ва бошқа ҳудудларга хос бўлган таомларни тайёрлаш)ни ўз ичига олади [1]. Табиат ва коинотга оид билим ва урф-одатларни фанлараро сингдириш мақсади – табиат ва коинотга нисбатан муносабатларни фанлар алоқадорлигида ўрганиш ҳамда таҳлил этишдан иборат. Табиат ва коинотга оид билим ва урф-одатларни фанлараро бериш вазифалари куйидагилардан иборат:

1. Табиат ва коинот ўртасидаги муносабатларни фанлараро ўрганиш.

2. Бугунги кун табиат ва коинотни фанлараро ўзлаштириш.

3. Инсоннинг табиатга нисбатан лоқайдлигини таҳлил этиш.

4. Ўқувчиларда табиат ва коинотга оид билим ва урф-одатларни авлоддан-авлодга сингдириш.

Фанлар илмий билишнинг шаклларидир. Фанлар борлиқ ва унинг турли кўринишлари: табиат, жамият, инсон, инсон тафаккури тўғрисидаги илмий билиш жараёнида юзага келган билимлар тизимларидан иборатдир. Жамиятда фанларнинг ривожланиши ва уларнинг ижтимоий аҳамияти ортиб боришида уч муҳим босқич фарқ қилинади. Шу жиҳатдан фанларни уларнинг предметларига кўра шартли равишда табиатшунослик, жамиятшунослик ва уларнинг ўртасидаги техника фанларига бўлиш мумкин. Фанларни яна амалий ва фундаментал фанларга бўлишда [4; 420]. Фалсафа, табиатшунослик фанлари, ижтимоий-гуманитар ва техника фанлари бир-бирлари билан чамбарчас боғлиқ ва алоқадорликда, бирликда ривожланиб боради [4; 420-421]. Юқорида қайд этилган фанлар таснифларини ўрганган ҳолда, фанларнинг алоқадорлигини